

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

27 augustus 1969

54e jrg.

No. 2710

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; R. Iwema; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit

REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

J. van der Burg

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck

INHOUD

Het schaarste-syndroom	817
<i>Dr. W. O. C. thoe Schwartzberg:</i>	
De Franse devaluatie en de gemeenschappelijke landbouwpolitiek	818
<i>Prof. Drs. J. Brands:</i>	
Openheid bij de naamloze vennootschap (het jaarverslag 1968 van de SHV)	822
<i>Prof. Dr. J. Wemelsfelder:</i>	
De opleiding tot econoom in een neo-marxistisch land (Joegoslavië), vergeleken met Nederland	826
Notitie:	
Het handelsverkeer in agrarische produkten tussen Nederland en Frankrijk	820
Mededelingen	828
Economisch-statistische berichten	829
Geld- en kapitaalmarkt ..	830

Het schaarste-syndroom

„In welke mate is onze economische orde geloofwaardig?“. Deze, voor vele economen nogal provocerende, vraag stelt Prof. Dr. H. J. van Zuthem zich in de rede bij zijn intree als buitengewoon hoogleraar in de bedrijfssociologie aan de T.H. Delft¹. In ieder geval zijn het *niet* de inkomensverschillen die deze geloofwaardigheid aantasten. Van Zuthem haalt een onderzoek aan naar opvattingen over medezeggenschap. Daaruit blijkt o.a. dat de bestaande machtsongelijkheid *in principe* door werknemers wordt aanvaard, in weerwil van vele *detail*kritiek. Ook andere gegevens schijnen te wijzen in de richting van „een niet geringe geloofwaardigheid van onze economische orde“, ondanks veel kritiek op en ook veel wantrouwen in de dragers van de economische macht.

Hoe komt het nu dat onze economische orde in de ogen van vele mensen kennelijk toch wel geloofwaardig is? Van Zuthem neemt geen genoegen met de voor de hand liggende, veelvuldig geventileerde, opvatting dat deze geloofwaardigheid zou worden verklaard door „de toenemende zorgvuldigheid waarmee de belangen van werknemers worden behandeld“. Integendeel, zo'n verklaring wrijft hij een zekere oppervlakkigheid aan, om vervolgens wat dieper in te gaan op het begrip geloofwaardigheid. Hij zegt dan:

„de samenleving zelf presenteert ons een interpretatie van de werkelijkheid. Hiermee heeft de samenleving nogal wat invloed op de ideeënvorming... Er zijn allerlei krachten werkzaam, die de mensen gericht houden op een bepaalde definitie van onze economische werkelijkheid, die resulteert in een min of meer algemeen gekoesterde opvatting“.

Het centrale punt in de collectief gekoesterde opvatting over onze economische werkelijkheid, wordt gevormd door de idee van *de materiële schaarste*, aldus Van Zuthem. Het zou deze idee zijn die zo centraal en beheersend is voor ons denken en handelen, dat zij — attentie, H.H. economen! — geen voorwerp van kritiek en bezinning meer is, hetgeen belangrijke gevolgen heeft voor het functioneren van de economische orde. „Is er geen einde aan de ontwikkeling van behoeften, ook niet wanneer de spanningen hierdoor m.b.t. het leefklimaat en in de relatie tot de ontwikkelingslanden steeds groter worden?“. Een ander gevolg is dat het primaat van de economische groei buiten de discussie blijft (Van Zuthem ziet hier toch wel de recente belangrijke discussie, bij de economen door Mishan geïnitieerd, over het hoofd). Hij vraagt zich in dit verband af of we ons geen schaarste aanpraten en of het wel waar is dat onze economische orde in dienst staat van behoeften die door de mensen zelf worden gedicteerd. (Van Zuthem overdrijft wanneer hij stelt dat de opvatting, dat het marktmechanisme reageert op de wensen van de consumenten, *de gangbare* is. Ook de economen gaan steeds meer hun oude axioma's ter discussie stellen. Hij voert hierbij trouwens zelf Galbraith ten tonele).

Het is volgens hem juist vanwege de idee van de materiële schaarste, dat onze economische orde niet in staat is een goed evenwicht tussen materiële welvaart en welzijn te bewerkstelligen. „Sociologisch gezien kan hierin alleen verandering komen, wanneer de geloofwaardigheid van onze economische orde wordt aangetast via een proces van bewustwording“. Tot die bewustwording draagt Van Zuthems overpeinzing niet weinig bij.

dR

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

¹ De geloofwaardigheid van onze economische orde. J. H. Kok, Kampen 1969, 27 blz., f. 1,95.

De Franse devaluatie en de gemeenschappelijke landbouwmarkt

Het is er dan toch van gekomen: één van de EEG-landen heeft zijn muntpariteit gewijzigd. Na de Engelse devaluatie in november 1967, werd ongeveer een jaar later een nieuw hoogtepunt van valuta-onrust bereikt, waarbij de Franse frank en de DM in het geding waren. Voortdurende overschotten op de Duitse handelsbalans en een bijzonder sterke afvloeiing van goud en deviezen uit Frankrijk dreigden het internationale handelsverkeer te verstoren. De neerwaartse druk op de frank en de opwaartse druk op de DM werden nog gevaarlijk vergroot door enorme speculatieve kapitaalbewegingen: vlucht uit de frank en massale toestromingen van deviezen uit alle landen naar West-Duitsland. Algemeen werd in oktober 1968 een devaluatie van de Franse frank en een revaluatie van de DM verwacht. Dit is toen niet gebeurd omdat de Franse president „non” zei en de Bondsregering zich hardnekkig bleef verzetten tegen revaluatie. De economische onevenwichtigheid op het internationale vlak was evenwel een feit dat niemand kon negeren.

In deze situatie heeft men getracht door kunstgrepen het internationale handelsverkeer te hulp te komen. Frankrijk trachtte door tijdelijke exportsubsidies en krediet-faciliteiten zijn concurrentiepositie in het buitenland te verbeteren, terwijl Duitsland een pseudo-revaluatie toepaste door zijn export met een heffing van 4% te belasten en zijn import met een zelfde percentage te subsidiëren. Landbouwproducten waren van deze regeling uitgesloten. De monetaire toestand bleef evenwel labiel, waarbij voortdurend rekening werd gehouden met de mogelijkheid van devaluatie van de frank en/of revaluatie van de DM. De zwakke positie van de Franse frank had ook een verstoringe invloed op de gemeenschappelijke graanmarkt. De prijs van in andere EEG-landen op termijn gekocht Frans graan was als gevolg hiervan lager dan de interventieprijs, waardoor in deze landen het inheemse graan van de markt werd verdrongen en grote hoeveelheden voor interventie werden aangeboden.

In dit licht bezien kan de toch nog verrassende beslissing van de Franse regering op 8 augustus om de frank met 11,11% te devalueren¹ slechts worden toegejuicht. De het vrije handelsverkeer verstoringe subsidies van de Franse export kunnen nu worden opgeheven, terwijl het disagio van de termijn-frank door de herwaardering zal verdwijnen.

Door de strikte geheimhouding van de devaluatie heeft Parijs een massale speculatie tegen de frank weten te voorkomen, zij het dat Frankrijk niet aan zijn verplichting heeft voldaan om de Europese Commissie en de andere lidstaten van te voren over zijn plannen in te lichten.

DE ACHTERGRONDEN VAN DE DEVALUATIE

In Frankrijk hadden de meistakingen in 1968 tot gevolg dat de lonen zeer sterk stegen, hetgeen inflatoire tendenties met zich bracht. Om het produktieverlies van de stakingen op te vangen, waren grote importen noodzakelijk, hetgeen leidde tot een sterke vermindering van de Franse goud- en

deviezenreserves. Deze vermindering werd nog bevorderd door kapitaalvlucht als gevolg van speculaties tegen de frank.

Als gevolg van een en ander werd de Franse frank in vergelijking met andere valuta's hoe langer hoe meer een overgewaardeerde munt, hetgeen de Franse export bemoeilijkte en de invoer in Frankrijk stimuleerde. Een devaluatie van de frank die het geleidelijk ontstane verschil compenseert, zou de reële concurrentiepositie weer recht trekken. Uit dit oogpunt beschouwd, is het nadeel dat de handelspartners van Frankrijk als gevolg van de devaluatie ondervinden van het relatief goedkoper geworden Franse aanbod, economisch te verdedigen. De herwaardering biedt immers de mogelijkheid de internationale concurrentieverhoudingen te saneren, zodat er een einde komt aan de voortdurend cumulerende tekorten op de Franse betalingsbalans. Wél is de devaluatie van deze omvang een moeilijke zaak voor de buitenlandse aanbieders, die onder de oude valutaverhoudingen een belangrijke export naar Frankrijk hebben opgebouwd. Ook hun export naar andere landen kans als gevolg van de versterkte Franse concurrentiepositie een terugslag ondervinden.

Ter verwezenlijking van de met de devaluatie beoogde doelstellingen, t.w. een verbetering van de Franse concurrentiepositie in het buitenland en een herstel van het evenwicht van de betalingsbalans, is het nodig dat het Franse prijsniveau stabiel blijft, althans zo min mogelijk stijgt en dat in het vervolg de prijsstijging in Frankrijk gelijke tred houdt met die in de andere landen.

DEVALUATIE EN GEMEENSCHAPPELIJKE LANDBOUWMARKT

Wij komen nu aan een bijzondere complicatie van de devaluatie, nl. het Franse lidmaatschap van de Europese Gemeenschap. In de EEG is de landbouw reeds vérgaand geïntegreerd. De in Brussel vastgestelde, uniform voor het gehele EEG-gebied geldende, landbouwprizen zijn uitgedrukt in R.E.² De nationale valuta's van de lidstaten zijn in een vaste verhouding aan deze R.E. gekoppeld³. Dit brengt met zich, dat na een devaluatie in één lidstaat de boeren in het desbetreffende land meer geld ontvangen voor die produkten, waarvoor gemeenschappelijke prijzen in R.E. zijn vastgesteld. In het geval van een revaluatie is het net andersom.

De Franse devaluatie dwingt dus tot de onplezierige keuze uit de volgende twee alternatieven: (1) door vast te

¹ Dit betekent, dat voor 1 dollar nu 12½% meer (gedevalueerde) franks moeten worden betaald en dat men voor 100 franks 11,11% minder dollars ontvangt.

² R.E. = rekeneenheid; de waarde hiervan is gelijk aan die van 0,88867088 gram fijn goud. Dit is dezelfde waardeverhouding als van de Amerikaanse dollar; men noemt de R.E. dan ook wel de „groene dollar”.

³ 1 R.E. = 1 U.S.A. \$ = f. 3,62 = DM 4 = 4,9370 Ffrs (vóór 8 augustus). = Bfrs. 50.

houden aan het gemeenschappelijk prijsniveau op basis van de R.E. wordt de stabiliteit van de prijzen in Frankrijk door de duurder wordende landbouwprodukten in gevaar gebracht; (2) bij een politiek tot handhaving van het Franse agrarische prijsniveau wordt de gelijkheid van de agrarische prijzen in de gehele Gemeenschap verbroken.

Hiermede wordt het dilemma van de wijziging van de muntpariteit van één der EEG-landen in het licht gesteld. Zoals uit het voorgaande bleek zou de devaluatie van de Franse frank tot prijsverhoging leiden van die Franse landbouwprodukten, waarvoor door de EEG-Commissie gemeenschappelijke prijzen (uitgedrukt in R.E.'s) zijn vastgesteld. Het is begrijpelijk dat Frankrijk de prijsstijgingen van deze produkten zo veel mogelijk wil beperken. Maar dit zou — zonder compenserende maatregelen — voor Frankrijks partnerlanden onaanvaardbaar zijn. Zij zouden immers, t.g.v. deze beperking van de prijsstijging, moeten concurreren tegen de in R.E.'s plotseling goedkoper geworden Franse agrarische produkten.

De grondoorzaak van het dilemma moet gezocht worden in het feit dat met de integratie in de diverse sectoren van

het economische leven niet in gelijke mate voortgang is gemaakt. De integratie op het gebied van de landbouw is nl. veel verder gevorderd dan die op bijv. monetair terrein. Wij zijn thans nog zeer ver verwijderd van harmonisatie op het gebied van het economische en monetaire beleid, laat staan van een monetaire unie. Ook op deze terreinen zal naar een grote mate van coördinatie moeten worden gestreefd, wil de integratie een succes worden en wil men moeilijkheden, zoals die zich thans voordoen in de Gemeenschappelijke agrarische markt, vermijden. Dit betekent evenwel dat de autonomie van de partnerlanden op economisch en monetair gebied verder zal moeten worden beperkt.

DE BESLUITEN VAN DE EEG-MINISTERRAAD

De voorgeschreven spoedzitting van de EEG-ministers (van Landbouw en Financiën) na bekendmaking van de devaluatie van de Franse frank, is een marathon geworden, die tot 5 uur in de ochtend van 12 augustus heeft geduurd. Over de volgende door de Commissie voorgestelde punten

Nederlandse uitvoer van agrarische produkten naar Frankrijk, de overige EEG en de rest van de wereld in 1966, 1967 en 1968 (in f. mln.). Indeling vlg. S.I.T.C.-Code a)

	Naar Frankrijk			Naar overige EEG			Naar rest van de Wereld		
	1966	1967	1968	1966	1967	1968	1966	1967	1968
Vlees en vleesprodukten b)	217	212	403	828	926	1.129	460	494	502
Melk en zuivel	31	41	37	367	416	493	608	620	621
Vis en visprodukten	100	111	121	118	118	132	45	41	41
Graan en graanprodukten	20	29	43	154	225	334	79	100	147
Groenten en fruit	72	87	95	776	836	892	344	370	577
Veevoerders, behalve graan	29	20	24	142	140	160	41	50	84
Oliën en vetten c)	43	47	42	96	102	171	220	215	218
Koffie e.d. d)	25	35	53	248	294	350	256	377	430
Tabak	18	22	27	82	83	103	76	83	89
Siereteelt en diversen	62	76	95	344	378	406	341	368	379
Overige agrarische produkten	38	37	41	302	266	305	237	237	269
Totaal agrarische uitvoer	655	717	981	3.457	3.784	4.475	2.707	2.955	3.356
Ontwikkelingsindex (1966 = 100)	100	110	150	100	109	129	100	109	124
In % van totale agrarische uitvoer	9,6	9,6	11,3	50,7	50,8	50,7	39,7	39,6	38,0
Totale uitvoer alle goederen	2.185	2.423	3.178	11.390	12.068	14.163	10.862	11.890	12.854

Nederlandse invoer van agrarische produkten uit Frankrijk, de overige EEG en de rest van de wereld in 1966, 1967 en 1968 (in f. mln.). Indeling vlg. S.I.T.C.-Code a)

	Uit Frankrijk			Uit overige EEG			Uit rest van de Wereld		
	1966	1967	1968	1966	1967	1968	1966	1967	1968
Vlees en vleesprodukten b)	11	10	23	52	70	87	171	188	207
Melk en zuivel	30	20	42	45	87	140	60	46	10
Graan en graanprodukten	48	105	215	52	56	96	818	820	727
Groenten en fruit	19	30	31	191	199	197	448	465	479
Suiker en suikerprodukten	19	18	29	18	22	25	56	70	70
Veevoerders, behalve graan	29	38	34	52	64	74	475	493	568
Dranken	25	25	27	52	42	43	29	40	50
Overige agrarische produkten	35	36	46	390	461	503	1.650	1.738	1.955
Totaal agrarische invoer	216	282	447	852	1.001	1.165	3.707	3.860	4.066
Ontwikkelingsindex (1966 = 100)	100	131	207	100	117	137	100	104	110
In % van totale agrarische invoer	4,5	5,5	7,9	17,8	19,5	20,5	77,6	75,1	71,6
Totale invoer alle goederen	1.746	1.920	2.183	13.935	14.537	15.447	13.342	13.725	15.008

a) S.I.T.C. = Classificatie voor statistiek en tarief van de internationale handel; hiervan werden overgenomen de secties 0 (voedings- en voedermiddelen), 1 (dranken en tabak), 4 (vetten en oliën van dierlijke of plantaardige oorsprong), en van de sectie 2 de afdelingen 21 (huiden e.d.), 22 (oliehoudende zaden e.d.) en 29 (niet eetbare ruwe plantaardige of dierlijke produkten, w.o. siereteelt). Niet opgenomen werden hout en textielvezels.

b) Inclusief levende dieren.

c) Inclusief oliehoudende zaden e.d., margarine e.d.

d) Koffie, thee, cacao, chocolade, specerijen, verder ook speciale bereide voedingsmiddelen n.e.g.

Bron: C.B.S.

Het handelsverkeer in agrarische produkten tussen Nederland en Frankrijk

Bij een zo belangrijke gebeurtenis als de Franse devaluatie, lijkt het nuttig zich over de betekenis voor Nederland van de agrarische handelsstromen tussen de twee landen te oriënteren. Te dien einde is de in- en uitvoertabel (op blz. 819) samengesteld. Het totale Nederlandse agrarische handelsverkeer met Frankrijk vertoont in de laatste drie jaar (1966-1968) een aanmerkelijk snellere groei dan dat met de overige EEG-landen, dat op zijn beurt weer een hoger stijgingstempo te zien geeft dan de Nederlandse handel met de rest van de wereld. Met in 1968 ruim 11% van de totale Nederlandse agrarische export en bijna 8% van de agrarische import, is Frankrijk een niet te verwaarlozen handelspartner. In relatie tot het totale handelsverkeer met Frankrijk is onze agrarische export eveneens relatief belangrijker (ca. $\frac{1}{3}$ van het totaal) dan de agrarische import.

De Nederlandse vleesuitvoer naar Frankrijk bedroeg in 1968 ca. 40% van de totale agrarische uitvoer naar Frankrijk. Blijkens nevenstaande specificatie is de export van varkensvlees zeer belangrijk. Het is niet uitgesloten, dat de door Frankrijk te verlenen subsidie op geïmporteerd varkensvlees alleen het verschil in kosten van het vervoerde graan zal compenseren. Daar de voederkosten hoogstens $\frac{2}{3}$ van de totale produktiekosten bedragen behoort in dat geval een beperkte prijsverlaging van de Nederlandse varkens in Frankrijk niet tot de onmogelijkheden. Als de Franse subsidie niet tot het graanelement beperkt blijft, ligt de zaak voor Nederland uiteraard

Export van de belangrijkste vleessoorten (incl. levende slachtdieren) van Nederland naar Frankrijk (in f. mln.)

	1966	1967	1968
Varkensvlees	123,3	93,8	248,5
Rundvlees	12,2	16,8	31,5
Kalfsvlees	2,7	14,8	19,8
Schapevlees	34,1	39,0	42,6
	172,3	164,4	342,4

gunstiger. Voor rund- en kalfsvlees zijn — in tegenstelling tot varkensvlees — wél gemeenschappelijke oriëntatieprijzen (in R.E.'s) vastgesteld. De Franse regering heeft reeds bekend gemaakt dat de rundvlees-prijzen met 5% zullen worden verhoogd. Als het resterende prijsverschil als gevolg van de devaluatie volledig wordt gecompenseerd door invoersubsidies en exportheffingen, behoeft de Nederlandse export geen nadeel te ondervinden. Schapevlees, waarvoor nog geen marktordening bestaat, zal vermoedelijk buiten de regelingen vallen. Voor de Fransen zal Nederlands schapevlees dus duurder worden, tenzij de Nederlandse exporteurs hun prijzen overeenkomstig het devaluatie-effect verlagen, om hun export te kunnen handhaven. Of en in hoeverre dit zal gebeuren hangt van de marktsituatie af.

→

was men het snel eens: de waarde van de R.E. moet ongewijzigd blijven; het Franse streven naar stabilisatie van het binnenlandse prijsniveau moet gesteund worden; maatregelen tegen een ontwrichting van het intraverkeer zijn noodzakelijk.

Over de wijze waarop deze doelstellingen het beste konden worden verwezenlijkt, heeft men pas na veel moeite overeenstemming kunnen bereiken. Aan Frankrijk werd toegestaan de in R.E. vastgestelde landbouwmarktprijzen met maximaal 11,11% te verlagen. De invoer van deze produkten zal echter — ten behoeve van het onderlinge handelsverkeer van de partnerlanden — worden gesubsidieerd, terwijl omgekeerd de Franse export met een heffing zal worden belast. Deze regeling is ook voor de handel met derde landen van toepassing. De hierdoor verkregen uitzonderingspositie van Frankrijk zal niet blijvend zijn. Volgens het voorstel van de Commissie moet uiterlijk aan het einde van het oogstjaar 1970/1971 het Franse prijspeil tot dat van de Gemeenschap zijn opgetrokken.

De manipulatie met subsidies en heffingen is uitsluitend een instrument om de directe gevolgen van de binding aan het gemeenschappelijke prijsniveau voor de inkomensverdeling in Frankrijk ongedaan te maken. Zonder deze maatregel zou de devaluatie van de Franse frank tot een prijsstijging van de belangrijkste landbouwprodukten met 12½% leiden, hetgeen een inkomensverschuiving ten gunste van de landbouw en ten nadele van de consumenten zou

betekenen. Stabiliteit van het prijspeil met name van de eerste levensbehoeften, is echter een voorwaarde voor het verkrijgen van de met de devaluatie beoogde effecten.

Tegen bovengenoemde regeling heeft de Nederlandse minister van Landbouw hardnekkig verzet geboden. Hij betoogde dat de devaluatie vóóreerst volledig op het Franse prijsniveau van landbouwprodukten zou moeten doorwerken. Tegen de ongewenste gevolgen van de daarvoor sterk stijgende prijzen van landbouwprodukten zou de Franse regering dan interne maatregelen moeten nemen, bijv. door het wegbelasten van de devaluatiewinst bij de producenten en door een consumentensubsidie voor Franse en geïmporteerde agrarische produkten (bijv. door opschorting van de BTW). Een belangrijke beweegreden van minister Lardinois zal geweest zijn, dat zijn voorstel het wederom instellen van exportheffingen en importsubsidies aan de Franse grens onnodig zou maken. Ook zouden nieuwe belemmeringen in het intraverkeer z.i. een gevaarlijk precedent zijn.

De Raad van Ministers heeft na langdurige discussies een compromis bereikt, waarin het Commissie-voorstel min of meer werd overgenomen, maar waarbij Minister Lardinois toch het volgende heeft kunnen bereiken. De Commissie zal vóór 30 november een rapport opstellen over de toepassing van de getroffen regeling, alsmede over eventuele alternatieve maatregelen; vóór 1 januari 1970 dient de Raad hierover een beslissing te nemen. Verder is

In beginsel geldt hetzelfde voor de belangrijke export van vis en visprodukten. Te verwachten is, dat de uitvoer naar Frankrijk slechts kan worden gehandhaafd indien de prijzen worden verlaagd; in elk geval moet erop worden gerekend dat de totale exportwaarde zal teruglopen.

De uitvoer van groente en fruit alsmede van sierteeltprodukten bedroeg in 1968 f. 190 mln. Behalve voor het suikeraandeel in fruitconserven, mag niet op een compenserende importsubsidie aan de Franse grens worden gerekend. De groente-export is seizoengebonden, waardoor deze uitvoer slechts in geringe mate concurrerend is met het inheemse Franse produkt. De feitelijke ontwikkeling van de prijzen van groente op de Franse markt zal moeten worden afgewacht, waarbij de Nederlandse glasprodukten waarschijnlijk iets meer weerstand tegen prijsverlagingen zullen kunnen bieden. Hetzelfde zal het geval zijn met sierteeltprodukten.

Met betrekking tot de kleinere uitvoerposten zij vermeld dat de export van granen in hoofdzaak beschuit, biscuit en andere banketbakersprodukten betreft, waarvoor van de graansubsidies afgeleide compensatiebedragen aan de Franse grens vastgesteld diene te worden. De relatief niet zo belangrijke zuivelexport bestaat voor het grootste deel uit kaas, waarvoor eveneens subsidies bij invoer in Frankrijk zullen worden gegeven. De melkprijs in Frankrijk is inmiddels reeds met 2% verhoogd.

In het kader van de Nederlandse invoer uit Frankrijk zijn vooral de granen belangrijk. Deze import, die bijna uitsluitend granen als zodanig betreft en slechts zeer weinig graanprodukten, is in de laatste drie jaar bijzonder sterk gestegen. In 1968 bestond 48% van de

Nederlandse agrarische invoer uit Frankrijk uit granen. Door het wegvallen van het marktversturende disagio van de termijn-frank en als gevolg van de heffing op de Franse graanexporten, mag verwacht worden dat de graanmarkten in de andere EEG-landen weer normaler gaan functioneren.

Het grootste gedeelte van de Nederlandse zuivelinvoer uit Frankrijk bestaat uit melkpoeder voor voederdoeleinden, waarop Frankrijk een exportheffing zal toepassen. De Franse fruituitvoer daarentegen zal onbelast blijven. Gezien het feit dat tot dusverre Franse appels „tegen elke prijs” in Nederland werden afgezet, zal de devaluatie waarschijnlijk slechts een geringe invloed op afzet en prijs in Nederland hebben. T.a.v. groentenconserven moet echter wél met een versterkte Franse concurrentie rekening worden gehouden, niet alleen op de Nederlandse markt maar vooral ook op de Duitse markt.

Tot zover dit korte overzicht. Afgewacht dient te worden welke produkten onder de bijzondere regelingen vallen en hoe hoog de Franse invoersubsidies en uitvoerheffingen zullen worden. In het algemeen kan men stellen dat voor produkten, die onder het regime van de nieuwe heffingen en subsidies vallen, de devaluatie van de Franse frank weinig invloed zal hebben op de Nederlandse im- en exporthandel met Frankrijk. Voor de andere produkten lijkt een dergelijk optimisme veel minder gerechtvaardigd. Veel zal hierbij van de marktsituatie van een bepaald produkt en van de reacties der marktpartijen afhangen. Hierbij mag men de mogelijkheid niet uitsluiten dat door de gewijzigde concurrentieverhoudingen voor sommige ondernemers aanzienlijke nadelen kunnen ontstaan.

t.s.

vóór het einde van het lopende landbouwjaar een beslissing nodig voor de definitieve regeling t.a.v. de prijzen in Frankrijk in het landbouwjaar 1970/71. Een wijziging van het nu ingestelde regime is dus niet bij voorbaat uitgesloten.

De besluiten van de Raad geven slechts de grote lijnen aan; gedetailleerde uitvoeringsverordeningen ontbreken nog. De Franse regering zou binnen een week een besluit nemen over de hoogte van de prijzen en ten aanzien van de in aanmerking komende produkten. Daarna zal de Commissie de uitvoering regelen. Slechts indien een van de Comités van Beheer (comités voor elk produkt, waarin de lidstaten zijn vertegenwoordigd) afwijzend adviseert, moet het uitvoeringsvoorstel aan de Raad van Ministers worden voorgelegd. Wat de vaststelling van de exportheffingen en importsubsidies in het verkeer met Frankrijk betreft, deze moeten analoog zijn aan die met derde landen, teneinde discriminatiemogelijkheden uit te sluiten. Er is dus momen-

teel nog niet te zeggen hoe hoog de subsidies en heffingen zullen komen te liggen. Zekerheid hierover bestaat pas als de uitvoeringsverordeningen bekend worden gemaakt.

Samenvattend menen wij te kunnen zeggen, dat men probeert een uitweg uit het dilemma ten gevolge van de Franse devaluatie te vinden. De voorgestelde oplossing schijnt een redelijke kans op herstel binnen afzienbare tijd van de gemeenschappelijke landbouwmarkt open te houden. Dat evenwel Frankrijk in een geïsoleerde positie is komen te verkeren, houdt een ernstige waarschuwing in voor de toekomst. Het is nl. onwaarschijnlijk dat bijv. een revaluatie van de DM, en ten gevolge daarvan een gelijksoortige isolering van de Duitse landbouwmarkt, door de Gemeenschap zou kunnen worden opgevangen zonder de met zo veel moeite bereikte resultaten in de agrarische sector geheel op losse schroeven te zetten.

Dr. W. O. C. thoe Schwartzberg

(I.M.)

N.V. SLAVENBURG'S BANK

Openheid bij de naamloze vennootschap

Het jaarverslag 1968

van de Steenkolen-Handelsvereniging N.V. te Utrecht

INLEIDING

Ten aanzien van de jaarstukken van de naamloze vennootschap schrijft art. 42 W.v.K. voor, dat na afloop van het boekjaar door het bestuur een balans, een winst- en verliesrekening en een toelichting op de balans aan de algemene vergadering van aandeelhouders ter vaststelling worden overgelegd. Bij de aanbieding van deze stukken brengt het bestuur verslag uit omtrent de gang van zaken van de vennootschap en het gevoerde beheer. De algemene vergadering kan steeds besluiten, dat het verslag voortaan schriftelijk zal worden uitgebracht. Dan moeten aandeelhouders in de gelegenheid worden gesteld tijdig een afschrift tegen kostprijs te verkrijgen (art. 49). Het bestuur is verplicht volledige afschriften van balans, winst- en verliesrekening en toelichting ter inzage voor een ieder neder te leggen ten kantore van het handelsregister, tenzij het een besloten N.V. (als aangeduid in art. 42c) betreft. Zo is het sinds de invoering van de wet van 2 juli 1928. Publikatie van de jaarstukken van de N.V. is niet voorgeschreven, enkel ter-inzage-legging bij het Handelsregister.

Het W.v.K. van vóór 1928 hield zich niet bezig met een winst- en verliesrekening en een balans. Wel brachten vele N.V.'s regelmatig jaarverslagen uit om die aan de algemene vergadering voor te leggen. Vooral bij beursnotering van de aandelen waren jaarverslagen onvermijdelijk. De wetgever van 1928 zocht aansluiting aan hetgeen reeds gebruikelijk was bij vennootschappen van betekenis. Het ter inzage leggen voor een ieder was nieuw, en gevreesd werd dat deze verplichting tot vlucht uit de N.V. naar de commanditaire vennootschap zou leiden. Na 1928 bleek dat deze vrees ongegrond was.

In toenemende mate is de belangstelling voor de jaarverslagen gegroeid. Naast de ter-inzage-legging werd bij open vennootschappen verspreiding op grote schaal van betekenis, zodat dan wel van publikatie kon worden gesproken. De voorlichting bleef echter zeer lang bepaald onvoldoende, ook al door angst voor eisen van aandeelhouders, van personeel en uit concurrentievrees. Na 1950 werden in de financiële pers dikwijls jaarverslagen van Amerikaanse ondernemingen als voorbeeld gesteld. Onder de druk van de Securities and Exchange Commission (S.E.C.) zijn in de Verenigde Staten vele misstanden op vennootschaps- en beursterrein weggewerkt. In ons land is er tenslotte ook bepaald een kentering gekomen ten aanzien van de voorlichting. Daartoe hebben de twee rapporten van de Werkgeversverbonden (*Het Jaarverslag*, 1955; *Verslaggeving en verantwoording*, 1962) in bijzondere mate bijgedragen. Het is niet moeilijk om een aantal vennootschappen te noemen die op voorbeeldige wijze hun jaarpublicaties verzorgen. Bovendien werkt het op jaarvergaderingen voortdurend naar voren brengen van tekort-

komingen op dit gebied heilzaam. Voorts zullen het rapport van de Commissie-Verdam (1964) en meer nog de te verwachten Wet op de jaarrekening bijdragen tot verdere ontwikkeling van de jaarverslagen van naamloze vennootschappen.

Als de Wet op de jaarrekening tot stand komt zullen alle naamloze vennootschappen, ook de besloten vennootschappen, de voorschriften van deze wet dienen na te leven, zodat de jaarrekening een „zodanig inzicht geeft, dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd omtrent het vermogen en het resultaat der onderneming, alsmede voorzover de aard van een jaarrekening dat toelaat, omtrent haar solvabiliteit en liquiditeit” (art. 2 van het ontwerp). Daar waar een accountantsverklaring zal worden voorgeschreven, moet deze verklaring er melding van maken indien de jaarrekening niet aan de bepalingen van de wet voldoet.

HOEVEEL OPENHEID VOOR DE BESLOTEN N.V.?

Het Nederlandse recht kent eigenlijk geen besloten naamloze vennootschap als bijv. de Gesellschaft mit beschränkter Haftung (G.m.b.H.) en de Société à responsabilité limitée (S.à.r.l.). In 1928 is geredeneerd: als men de voordelen van de N.V. wil genieten, moet men de bezwaren maar voor lief nemen. De wetgever heeft eigenlijk voornamelijk gedacht aan die N.V. waar de algemene vergadering de werkelijke macht uitoefent en de aandeelhouders echte vennoten zijn, die iets in gemeenschap brengen om daarmee voordelen te behalen. Voor de vennootschap met een besloten kring van aandeelhouders is ons huidig vennootschapsrecht zeer bruikbaar. Voor de echte kapitaalsassociaties, voor de werkelijk open naamloze vennootschappen zouden beter speciale regelen kunnen worden ontworpen. Dat verbetering van de jaarrekening ook voor de besloten vennootschappen zal gelden is verheugend. De afdoening van de jaarstukken geschiedt daar dikwijls nog op primitieve wijze.

Iets anders is of ook *publikatie*, althans het ter inzage leggen van de jaarstukken, zodat ieder die daarvoor belangstelling heeft daarvan kennis kan nemen, voor de besloten vennootschappen moet worden geëist. Er is nog geen enkele zekerheid omtrent hetgeen op korte termijn op Europees niveau tot stand zal komen op het gebied van de publikatie van jaarrekeningen. Art. 42c W.v.K. vereist deponering ten kantore van het Handelsregister van de jaarrekening van naamloze vennootschappen, welker statuten aandelen aan toonder/certificaten aan toonder toelaten tot een gezamenlijk bedrag hoger dan f. 50.000, of waarbij obligaties of certificaten daarvan in omloop zijn. Voorts bij notering ter beurse en bij bank- en verzekeringbedrijven.

Het meest komt voor als besloten N.V. de vennootschap met uitsluitend aandelen op naam, welke niet ter beurze zijn genoteerd. Dit art. 42c blijft vooralsnog gehandhaafd.

Gedacht wordt aan:

- een beperking van de publikatieplicht tot die besloten N.V.'s, welke een balanstotaal van f. 8.000.000 en hoger uitwijzen;
- publicatie van een vereenvoudigde balans van de sub a. genoemde besloten N.V.'s;
- mogelijkheid tot vrijstelling van de publikatieplicht voor bepaalde besloten N.V.'s (ongeacht haar balanstotaal), met name voor die welke dochterondernemingen zijn en aan nader te bepalen voorwaarden voldoen.

De Minister is van oordeel, dat op deze grondslagen voor de overgangperiode, totdat een EEG-regeling is bereikt, een redelijke oplossing kan worden gevonden, die enerzijds tegemoet komt aan gerechtvaardigde verlangens tot openheid, ook voor zover het grote besloten N.V.'s betreft, anderzijds echter de betrokken vennootschappen zoveel mogelijk beschermt tegen de aan deze openheid verbonden gevaren.

In dit stadium is het opmerkelijk, dat een zeer grote besloten N.V. hier te lande met een publicatie van de jaarrekening 1968 voor het voetlicht is gekomen. Niet met een nederlegging ten kantore van het Handelsregister van „volledige afschriften van de balans, de winst- en verliesrekening en de toelichting ter inzage voor een ieder”, want dat behoeft deze N.V. niet te doen. Het betreft hier dus echt een geheel vrijwillige publicatie van een werkelijk besloten N.V.: voor de aandelen (nominaal f. 100) worden geen aandeelbewijzen uitgereikt; het aandeelhoudersregister vermeldt het aantal aandelen en de naam van elke aandeelhouder. Er is geen beursnotering en certificaten van aandelen zijn er niet. Wel zijn er nauwkeurige voorschriften in de statuten met betrekking tot overdracht van aandelen, zoals veelal bij besloten vennootschappen.

Deze N.V., de Steenkolen-Handelsvereniging N.V. (SHV), die op 73-jarige leeftijd in de openbaarheid treedt, is een grote onderneming. Ter illustratie enige omzetcijfers (1968, in f. mln.).

Kon. Shell	47.200
Unilever	20.032
Phillips	9.700
AKU	3.300
KZO	1.931
SHV	1.675
Hoogovens	1.417
DSM	1.086
VMF	880
NKF	801
DAF	575
Heineken/Amstel	475

De SHV blijkt op zeer uiteenlopende terreinen werkzaam te zijn:

- Energie* : Kolen, olie, aardgas.
Transport : Haven, transport, zee- en Rijscheepvaart.
Handel : Technische handel, verwarmings-, elektrische en elektronische installaties.
Consumptie : Zelfbedieningsgroothandel.
Diversen : Bouwmaterialen, visserij, erts- en uraniumhandel.

Algemeen bekend was de belangrijke positie van de SHV in de kolenhandel, en als havenbedrijf. In de laatste tijd hebben de berichten over het opsporen van aardgas en ook over mogelijkheden van samenwerking met NKF inzake een staalbedrijf in Europoort de aandacht getrokken.

Bijzondere publiciteit kreeg de N.V. naar aanleiding van de overneming van de aandelen van Van Nievelt, Goudriaan & Co's Stoomvaart Maatschappij N.V. met de daarbij behorende belangrijke elektrische-installatiemaatschappij A. de Hoop N.V. Het nu verschenen jaarverslag 1968 geeft een duidelijk beeld van de zeer uiteenlopende activiteiten en van de enorme omvang van dit „besloten concern”.

Het bestuur berust volgens de statuten bij een hoofddirectie, in 1968 bestaande uit drie „hoofddirecteuren”, voorzitter Dr. B. Pruyt (53). De Raad van commissarissen heeft volgens de statuten een toezichthoudende en adviserende taak en telde in 1968 negen leden, voorzitter Dr. J. R. M. van den Brink (53). De benoeming van hoofddirecteuren en commissarissen geschiedt uit een bindende voordracht, op te maken door de hoofddirectie en de raad van commissarissen (er zijn geen prioriteitsaandelen). Aan procuratiehouders kan de persoonlijke titel van directeur van de vennootschap of secretaris van de vennootschap worden toegekend. In 1968 waren er zes „directeuren van de vennootschap” en één „secretaris van de vennootschap”. De leeftijden van al deze functionarissen zijn in het verslag vermeld.

VERSLAG VAN HET BESTUUR DER SHV

Onder het hoofd: „*Verslag van de bedrijfsactiviteiten*” begint op pag. 15 van het Jaarverslag 1968 der SHV het eigenlijke „*verslag van het bestuur omtrent de gang van zaken en het gevoerde beheer*” (art. 49 W.v.K.).

De omzet was in 1968 groter dan in enig voorafgaand jaar. Het aantal personeelsleden in binnen- en buitenland steeg tot ruim 10.000. De winst na belasting bedroeg f. 20,4 mln.

Energie

De kolenhandel is nog steeds van grote betekenis. Gestreefd wordt naar een relatief groter aandeel in de markt bij vermindering van het absolute kolenverbruik. Naast de kolenhandel wordt versterking van positie gezocht op het terrein van de verwarming. Samenwerking met Chevron biedt kans op vooruitgang voor de olie-afdeling. Voor afzet van aardgas (Bergen, Limmen) wordt een exploitatievergunning spoedig verwacht (inmiddels werd deze vergunning verkregen).

Haven, transport en scheepvaart

Per ultimo 1968 omvatte de sector zeescheepvaart 27 schepen onder Nederlandse en 13 onder buitenlandse vlag. Totale bemanning 1.500 man, draagvermogen 187.000 dw. Door de snelle veranderingen in vervoerstechnieken, de scheepvaartpolitiek en de gestegen loonkosten was het totale resultaat van de vlootexploitatie onbevredigend. Het massagoedoverslagbedrijf te Rotterdam bereikte een naoorlogs record met een omzet van 10 mln. ton. De resultaten waren dientengevolge bevredigend. De resultaten van de Rijnvaartactiviteiten zijn verbeterd. Het duwvaartapparaat werd uitgebreid. Het containeroverslagbedrijf Unitcentre N.V. (met Furness N.V.) zal in 1969 in vol bedrijf komen.

Technische handel en installatie

De sector technische handel heeft in 1968 een snelle ontwikkeling doorgemaakt. N.V. Ingenieursbureau v/h Stigter

& Messemaeckers te Utrecht en W. Slotboom & Zoon N.V. te 's-Gravenhage werden aangetrokken, alsmede A. de Hoop N.V. met een 12-tal bedrijven. De omzet in 1968: installatie 70%, handel 20%, productie 10%. Het is mogelijk aan ziekenhuizen, bejaardenflats e.d. een totaalpakket op installatiegebied aan te bieden (Marja Internationaal N.V. met installatie van grootkeukenapparatuur).

Consumptie-artikelen

In 1967 is het besluit genomen de zelfbedieningsgroothandel volgens het „cash and carry“-principe te entameren. In 1968 werd de Makro zelfbedieningsgroothandel C.V. te Amsterdam geopend. Verdere vestigingen, ook in België en Oostenrijk, zijn in voorbereiding.

Andere bedrijfsactiviteiten

In de bouwmaterialensector werd een verbetering van de rentabiliteit verkregen. Een spectaculaire groei valt niet te verwachten. De visserijsector ondervond de druk van de stijgende loonkosten. De activiteiten op het gebied van ijzererts, uranium en asbest gaven bevredigende resultaten.

Verwachtingen 1969

Op pag. 28 van het Verslag wordt vermeld, dat voor 1969 een resultatenbeeld wordt verwacht, dat niet in belangrijke mate zal afwijken van dat van 1968. Indien ernstige schokken in de macro-economische sfeer achterwege blijven, hoopt het bestuur de resultatenlijn uit 1968 in het lopende jaar te kunnen doortrekken.

GECONSOLIDEERDE JAARSTUKKEN SHV 1968

A. Geconsolideerde winst- en verliesrekening (gesplitst en met winstverdeling, in f. 1.000).

Lasten	Baten
Inkoop en kosten f. 1.419.094	Omzet aan derden ..... f. 1.675.482
Lonen 172.237	
Afschrijvingen . . . 41.192	
f. 1.632.523	
Bedrijfswinst ... 42.959	
f. 1.675.482	f. 1.675.482
Interest ..... f. 2.704	Bedrijfswinst ..... f. 42.959
Voorzieningen 5.582	Diverse baten en lasten 6.193
Belastingen 20.754	Dividenden niet-gecons. deeln. en resultaat afgest. belangen 7.939
Correctie (tussentijdse verwerving deelnemingen)..... 4.000	
Aandeel winst derdenbelang 3.688	
Netto winst 20.363	
f. 57.091	f. 57.091
Tantième Commissarissen ..... f. 385	Netto winst ..... f. 20.363
Dividend f. 25 per aandeel van f. 100.. 6.516	
f. 5 per aandeel in aandelen ten laste agioreserve ..... —	
Algemene reserve.. 13.462	
f. 20.363	f. 20.363

De afschrijvingen zijn gebaseerd op de historische aanschaffingswaarde en de bedrijfseconomisch verantwoord geachte levensduur. Indien de omstandigheden daartoe aanleiding gaven, werden extra afschrijvingen verricht. Bij het vaststellen van de verschuldigde belastingen is geen rekening gehouden met faciliteiten uit vervroegde afschrijvingen e.d. Voor zover nodig werd een deel aan de latente fiscale claims toegevoegd.

Toegevoegde waarde (Omzet — inkoop en kosten)
f. 1.675 mln. — f. 1.420 mln. = f. 255 mln.

Besteding:	
voor personeel	f. 172 mln. = 67,5%
„ belastingen	21 „ = 8,3%
„ aandeelhouders	7 „ = 2,7%
„ afschrijvingen	41 „ = 16,0%
in bedrijf gehouden	14 „ = 5,5%

Een lijst van belangrijke in het verslag geconsolideerde deelnemingen is op pag. 40 opgenomen, de accountantsverklaring op pag. 29.

B. Geconsolideerde balans per ultimo 1968 (verkort en gesplitst, in f. 1.000)

Activa	Passiva
Vastgelegde middelen en niet geconsolideerde deelnemingen ..... f. 344.527	Geplaatst nom. aand. kap. .... f. 26.065
	Agioreserve 2.194
	Reserves 241.511
	Eigen vermogen.. f. 269.770
Beschikbaar voor bedrijfsfinanciering 157.226	Derdenbelang in geconsol. deelnemingen 33.439
	Voorzieningen.... 94.043
	Schulden op lange termijn 104.501
f. 501.753	f. 501.753
Voorraden ..... f. 67.440	Permanent of lang beschikbaar ..... f. 157.226
Vorderingen 326.056	Schulden op korte termijn 253.486
Saldo liquide middelen/schulden ... 24.117	Winstuitkeringen . 6.901
(Depos. en eff. 36.001, Bankiers, e.d. 79.430, Schulden 91.314)	
f. 417.613	f. 417.613
	P.M. gestelde garanties ..... f. 18.062

In de consolidatie zijn alle dochterondernemingen, waarin de N.V. voor meer dan 50% participeert, verwerkt, een enkele bij 50%. Uitgangspunt voor de waardering van de duurzame bedrijfsmiddelen is de aanschaffingswaarde en de bedrijfseconomisch verantwoord geachte levensduur; waar nodig werden extra afschrijvingen gericht. Voorraden in de handelssector zijn opgenomen tegen inkoopwaarde plus kosten, incurante partijen lager.

In de geconsolideerde jaarstukken wordt het gehele concern als één onderneming voorgesteld. Met de juridische zelfstandigheid van de verschillende tot het concern behorende vennootschappen wordt geen rekening gehouden. Voor de beoordeling van het geheel en vooral voor de beoordeling van de liquiditeit is deze opstelling noodzakelijk. De algemene vergadering van aandeelhouders krijgt de geconsolideerde jaarstukken als toelichting tot de jaarrekening der N.V., welke zij moet vaststellen (alle dochter-N.V.'s hebben eigen jaarstukken en eigen algemene

vergaderingen, welke formeel vóór de algemene vergadering der moedermaatschappij behoren te zijn gehouden).

In het jaarverslag SHV is alleen de balans der N.V. opgenomen (pag. 36) onder het opschrift „enkelvoudige balans”. Er is geen winst- en verliesrekening der N.V. opgenomen. Als toelichting op de enkelvoudige balans wordt vermeld: „De grondslagen voor de waardering van de activa en passiva, alsmede de normen gehanteerd bij de berekening van de winst zijn identiek aan die genoemd bij de toelichtingen op de geconsolideerde jaarstukken”. De namen van bestuurders en commissarissen zijn niet onder de „enkelvoudige balans” vermeld. De toelichtingen bij de geconsolideerde jaarstukken gaan veel verder dan in art. 42 W.v.K. a/k is omschreven.

Het is duidelijk, dat dit belangwekkende jaarverslag niet voldoende is voor de algemene vergadering van aandeelhouders, die de jaarstukken moet vaststellen en daarvoor nodig heeft de balans en de winst- en verliesrekening der Steenkolen-Handelsvereniging N.V. met de toelichting overeenkomstig art. 42 a/k, ondertekend door de drie bestuurders en door de commissarissen, die met het toezicht op het opmaken van de balans en de winst- en verliesrekening zijn belast. Art. 12 sub 3 der statuten van de N.V. schrijft voor, dat deze stukken van de dag van de oproeping af tot de afloop der vergadering ten kantore van de vennootschap voor aandeelhouders ter inzage liggen.

Het is wel duidelijk, dat het Jaarverslag 1968 van SHV een zeer bijzondere publikatie is, die niet allereerst voor de aandeelhouders is bestemd. Deze zullen bij deze besloten vennootschap waarschijnlijk ook geen behoefte hebben aan deze voorlichting, hoewel de inleiding, „ten geleide”, stelt: „Overigens is dit verslag in de eerste plaats geschreven voor degenen, die het nauwst met ons verbonden zijn; de aandeelhouders en het personeel”.

RENTABILITEIT, LIQUIDITEIT, SOLVABILITEIT

Art. 2 van het ontwerp van Wet op de jaarrekening luidt: „De jaarrekening geeft een zodanig inzicht, dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd omtrent het vermogen en het resultaat der onderneming, alsmede voorzover de aard van een jaarrekening dat toelaat, omtrent haar solvabiliteit en liquiditeit”. *De publikatie van de SHV leidt tot beoordeling als volgt:*

Het zichtbare vermogen der N.V. is, volgens de geconsolideerde balans het tienvoud van het geplaatste en gestorte nominale aandelenkapitaal. De intrinsieke waarde van de aandelen is volgens deze balans 1.000%.

Rentabiliteit en rendement

Bij een omzet van f. 1.675 mln. belooft de netto winst (na belastingen) ruim f. 20 mln. of 1,2% van de omzet. De omzet is hier uitermate gedifferentieerd en komt voort uit een groot aantal ondernemingen van zeer uiteenlopend karakter: Bedrijfswinst (f. 43 mln.) = 2,5% van de omzet.

Winst (in f. 1.000)	f. 20.363
Tantième commissarissen	385
Winst toekomstend aan aandeelhouders	f. 19.978
Dividend	f. 6.516
Agiobonus	van agio-reserve
Algemene reserve	13.462
	f. 19.978

ESB 27-8-1969

Bijna éénderde (32,5%) van de beschikbare winst komt tot uitkering.

Wanneer de formule voor uitkering aan aandeelhouders werd gebruikt: 1/4 van de winst vóór belasting, zou ruim f. 10 mln. aan dividend zijn beschikbaar gesteld. De winsthouding is bij deze N.V. dus zeer belangrijk. De winst voor aandeelhouders komt uit op f. 77 per aandeel van nom. f. 100 en op 7,5% van de intrinsieke waarde volgens de balans. De cash flow beliep ruim f. 61 mln. of f. 235 per aandeel. Koers-winstverhouding, k/w, hier Intrinsieke waarde/w = 13,5.

Solvabiliteit

Insolvabiliteit treedt in, zodra het eigen vermogen de verliezen niet kan opvangen. Het eigen vermogen van bijna f. 270 mln. kan een zeer grote stoot opvangen, zodat de solvabiliteit hier geen zorg geeft.

Liquiditeit

Terecht wordt in art. 2 van het wetsontwerp gesteld „voorzover de jaarrekening dat toelaat”. Een reeks van jaarrekeningen en het beloop gedurende het jaar zijn vereist voor een beoordeling van de liquiditeit. Uit de reeds weergegeven geconsolideerde balans blijkt dat f. 157.226.000 beschikbaar is voor bedrijfsfinanciering volgens de situatie per ultimo 1968 (en als voor de schulden op lange termijn normale aflossingsbepalingen gelden).

Voorraden, vorderingen, liquide middelen f. 508.927
(in f. 1.000)

f. 508.927

Uit eigen vermogen en langl. verpl. .... f. 157.226 (= 30%)
Schulden korte termijn ..... 351.701 (= 70%)

f. 508.927

Dat de verhouding aan de creditzijde minder is dan 50 : 50 zegt bij een concern, dat de meest uiteenlopende bedrijven onder zich heeft, niet veel. Dat de ondernemingsliquiditeit per ultimo 1968, de situatie op één moment bezien, gunstig moet worden genoemd, blijkt voldoende uit de geconsolideerde balans. Over de bedrijfsliquiditeit, over de stroom van geldmiddelen en de besteding daarvan gedurende het boekjaar, kunnen jaarstukken zonder meer geen oriëntering geven. Deze dient ook per afzonderlijke onderneming, voor elke tot het concern behorende vennootschap, te worden beoordeeld en gepland.

SLOT

De inleiding van het jaarverslag is bijzonder lezenswaardig. Uiteengezet wordt, waarom de SHV nu met deze publikatie in zekere zin „open gaat”. Aandacht wordt besteed aan de visie op planning in de onderneming en aan een drietal vormen van groei, voorts aan het sociaal beleid voorheen en nu. Hier moet worden volstaan met de enkele vermelding van de onderwerpen. Na bovenstaande, reeds uitvoerige, bedrijfseconomische opmerkingen zou het overweging verdienen aan de inleiding van het fraaie Jaarverslag 1968 van de SHV een afzonderlijke beschouwing te wijden.

J. Brands

De opleiding tot econoom in een neo-marxistisch land (Joegoslavië), vergeleken met Nederland *

INLEIDING

Voor westerse economen hoort Joegoslavië tot een van de meest interessante communistische landen. Het heeft van de communistische landen de meeste vrijheid. Er zijn de laatste jaren veel contacten — ook op academisch niveau — met het Westen en daar moet zonder twijfel de nodige invloed vanuit gaan. De problemen zijn daarom zo interessant omdat men in beginsel er vanuit gaat dat de Staat zo min mogelijk in het beleid van de (gesocialiseerde) ondernemingen mag ingrijpen. Een centrale bureaucratie is naar Zuidslavische opvatting niet in overeenstemming met het marxistisch beginsel dat de arbeider zijn lot in eigen hand neemt en dat de Staat gedoemd is „af te sterven”. Met de nodige beperkingen (die ook voor westerse landen gelden) zou men tot op zekere hoogte kunnen spreken van winststreven en vrije prijsvorming.

ECONOMISCH DENKEN IN JOEGOSLAVIË

Onder voorbehoud van de beperkingen, opgelegd door het feit dat wij ons alleen door gesprekken en middels vertaalde literatuur (die dan wel als de belangrijkste moet worden gezien) konden oriënteren, is onze indruk dat het economisch denken in Zuidslavië zich in een vreemd dualisme bevindt en daardoor verwarrend is. Immers enerzijds neemt Marx nog altijd een centrale plaats in. Zo vormt *Das Kapital* voor elke aankomende econoom verplichte literatuur; iedere student wordt met dit lijvige werk relatief intensief geconfronteerd, niet in de zin van het bestuderen van een historisch document, maar als basisliteratuur.

Marx geeft echter géén prijstheorie, géén theorie van de internationale handel, hij geeft een inkomensverdelingstheorie die door de feiten is gelogenstraft, hij geeft geen theorie van de allocatie van produktiefactoren, en een werkloosheidstheorie die dank-

Het land kent arbeiderszelfbestuur, hetgeen wil zeggen dat de organisatie van een bedrijf gedemocratiseerd is. De hoogste macht ligt bij de arbeidersraden. Daarnaast is er een kleine privé-sector (kleine boeren, handwerkslieden). Hier tegenover staat dat het marxisme als ideologie gemonopoliseerd wordt en dat het — zij het in mindere mate dan elders — bepaalde doctrinaire trekken vertoont. Uitbreiding van de privé-sector bijvoorbeeld stuit op ernstig doctrinair verzet omdat hiermee — aldus het argument — weer de „uitbuiting” in het leven wordt geroepen.

Het leek interessant om na te gaan op welke manier in een klimaat van enerzijds gemonopoliseerd marxisme en anderzijds vrijheid, economen worden opgeleid — zulks in vergelijking met het Westen; in casu met Nederland. Als het goed is hoort men immers in een academisch milieu dóór en over ideologieën heen te kijken.

zij het Keynesianisme in het Westen aanzienlijk is verbeterd. Aangezien het denken over economische problemen in Rusland gedurende enige decennia uiterst steriel is geweest en goeddeels bestond uit exegesen van Marx' en Lenins publikaties, kan men in Rusland niet terecht voor een verdere ontwikkeling van het theoretische denken. Men moet voor de behandeling van speciale onderwerpen wel inspiratie zoeken in westerse theorieën. Dit geldt vooral voor een land dat, zoals Joegoslavië, waarde gaat hechten aan concurrentie, winststreven, internationale handel enz. en belangstelling heeft voor modellenbouw. In al deze zaken ging Zuidslavië immers andere Oosteuropese landen voor. Zodra men echter op westerse theorieën terugvalt, wordt men gemakkelijk inconsistent, want een groot deel van de westerse theorieën is niet in overeenstemming te brengen met de economische theorieën van Marx. Een

fundamentele controverse is wel dat westerse theorieën sterk in de ban van de grensnut-gedachte verkeren, die nog niet bekend was toen Marx *Das Kapital* schreef, en die zich moeilijk laat rijmen met de klassieke arbeidswaardeleer waarop de theorie van Marx steunt.

Wanneer men nu toch, onder omstandigheden, het marxisme als economische ideologie monopoliseert, moet men ten aanzien van mogelijke theorieën over moderne economische vraagstukken zijn toevlucht tot kunstgrepen nemen. Eensdeels leidt dit gemakkelijk tot woordenspel. Zo worden ook in Joegoslavië kapitalistische begrippen als¹ lonen, kapitaal en winst uitgebannen. Deze zijn consequent vervangen door woorden als „persoonlijk inkomen”, „financiële middelen” en „surplus”, waarmee in feite hetzelfde wordt bedoeld. Door dit² woordenspel kan men ook alle mogelijke — zelfs tegenstrijdige — opvattingen toch op marxistische gronden verdedigen. Zo kan men een vrije markteconomie bepleiten omdat staatsingrijpen tot³ bureaucratie en dus tot „vervreemding” leidt. Men kan zich evenzeer tegen het marktmechanisme verzetten, zoals Stovano-²vic, omdat het winstmotief tot vervreemding leidt!

De situatie leidt ook gemakkelijk tot verwarrende discussies over „normen”, die in een socialistische economie behoren te gelden, terwijl tenslotte menige theorie zich niet laat rijmen

* Deze aantekening kwam tot stand met assistentie van Stanislava Sigulinski, van de economische faculteit van Subotica. Voorts is mede rekening gehouden met de ervaringen die schrijver opdeed tijdens een reeks in Zuidslavië gegeven gastcolleges. Aangezien het voor een buitenstaander altijd bijzonder moeilijk is om in het intellectueel klimaat van een ander land volledig door te dringen en dit te evalueren, kan dit artikel niet meer pretenties hebben dan een zo goed mogelijk verantwoorde samenvatting van indrukken.

¹ Savremi problemi Slobode Červeka. *Filozofija* 1963, 3 (Geciteerd bij M. J. Broekmeyer: *De arbeidersraad in Zuidslavië*, blz. 285. J. A. Boom, Meppel).

met de theoretische opvattingen zoals Marx die een eeuw geleden verdedigde. Sprekend over de theorie van de prijsvorming en de situatie in de periode vóór de liberalisering van de Zuidslavische economie, schetsen Macrinovic en P. Janic ² de situatie in dat land duidelijk, wanneer zij stellen: „It was impossible to reconcile these ambition claims (d.w.z. de vele functies die de prijzen in de praktijk moeten hebben, W.). In the absence of a theoretical solution, price policies were essentially pragmatic”. Met andere woorden, men erkent hier het ontbreken van een goede theorievorming.

Een en ander heeft geleid tot een recente uitvoerige discussie over de juiste prijs (de „normatieve prijs”). Zo werd voorgesteld om als de juiste prijs te zien de prijs die tot stand komt door op de kosten een toeslag te leggen voor de gemiddelde sociale rentabiliteit van arbeid en kapitaal, maar tegen deze opvatting werden begrijpelijkerwijs véél bezwaren ingediend. Een van de meest voor de hand liggende bezwaren is wel, dat dan helemaal geen rekening wordt gehouden met de grote verschillen in de verhouding van de aangewende hoeveelheden kapitaal en arbeid of met de verschillen in efficiency. Ook tegen de opvatting, dat de prijs gelijk zou moeten zijn aan de marginale kosten (winstmaximalisering) rezen in de discussie bezwaren, omdat de productiefactoren in Zuidslavië een geringe mobiliteit hebben.

Weer andere voorstellen in de discussie maakten onderscheid tussen een micro-economische prijs (berekend door de onderneming) en een macro-economische richtprijs (berekend door de planautoriteiten). De laatste zou dan gebaseerd moeten zijn op ontwikkelingen op lange termijn, rekening houdend met nieuwe investeringen e.d. Zo'n indeling in twee prijzen heeft echter geen enkele praktische betekenis. De zoëven genoemde auteurs concluderen op grond van de genoemde discussie min of meer pessimistisch: „Despite the lively discussion among Yugo-Slav economists a 'normative' price has still to be found which would optimize the allocation of productive factors, maximise production and exclusively orientate the enterprise towards earning a maximum income”.

De discussie doet een beetje denken aan die welke aan het eind van de jaren vijftig in Rusland werd gevoerd door Novozilov, Nemtsjinov en anderen ³, zonder dat ook deze tot duidelijke resultaten leidde, behalve dan dat daarmee de relatieve steriliteit van de

periode vóór de dood van Stalin werd doorbroken.

Een vreemd dualisme en een krampachtige neiging om alles in een marxistische context te wringen vindt men bij een sterk op de voorgrond tredende auteur als Horvat ⁴, die in Joegoslavië grote invloed heeft. Horvat kent de westerse literatuur op zijn duimpje en heeft herhaaldelijk geruime tijd in westerse academische kringen verkeerd. Horvat verwerpt de grensnuttheorie omdat deze een tautologie zou zijn (immers — zo zegt Horvat — wan-

DE ECONOMISCHE OPLEIDING IN JOEGOSLAVIË IN VERGELIJKING MET NEDERLAND

Na de voorafgaande schets over een waarneembaar dualisme in het theoretisch-economisch denken in Joegoslavië lijkt het interessant om — gezien de betekenis die een academische opleiding nu eenmaal voor de opinievorming van het toekomstig intellect (en daarmee voor de opinie van de natie) heeft — na te gaan op welke wijze economen in Zuidslavië worden opgeleid. Met name rijst hierbij de vraag in hoeverre dit dualisme zich in de studie reflecteert. Naarmate dit in sterkere mate het geval zou zijn, zou immers de twijfel aan het marxisme als bron van wetenschappelijke waarheid kunnen toenemen, waardoor het proces van de „ontideologisering” van de economische wetenschap zou worden versneld.

Ter algemene oriëntatie en informatie is eerst nagegaan hoe groot verhoudingsgewijs de belangstelling is voor de studie van de economie. Per tienduizend inwoners zijn er in Nederland 60 en in Joegoslavië 50 studenten. Onder deze 50 is een relatief groot aantal studenten dat economie studeert. Tabel 1 demonstreert een en ander. In Zuidslavië blijkt 13% van het totaal aantal studenten economie te gaan studeren, in Nederland 8%. Dat hoge percentage gaat kennelijk ten koste van de exacte wetenschappen. Berekend per hoofd van de bevolking studeren er in Joegoslavië meer studenten economie dan in Nederland, en dat terwijl het welvaartsniveau daar lager ligt ⁵.

Wat het aantal economie-studenten per lid van het wetenschappelijk korps betreft, schommelen de cijfers van de verschillende economische faculteiten in Zuidslavië tussen de 24 en 36. Deze cijfers komen ongeveer overeen met de gegevens, die men van de economische faculteiten in Nederland kan berekenen, zodat in dit opzicht een zekere analogie bestaat. Grote verschillen worden ech-

neer men zegt dat een goed waarde heeft omdat het schaars is, dan houdt het schaarstebegrip in dat het goed waarde heeft). De arbeidswaardeleer daarentegen is — aldus Horvat — een verklarend beginsel. Merkwaaarderwijs valt Horvat echter in zijn beschouwingen over de optimale allocatie van productiefactoren nagenoeg geheel terug op stellingen ontwikkeld door de welfare-economies, waardoor hij zijn eigen arbeidswaardeleer ongemerkt en onuitgesproken onder de tafel werkt.

TABEL 1.

Aantal studenten per faculteit in % van totaal aantal studenten (1965)

Faculteit	Joegoslavië	Nederland
Lett. en wijsbegeerte	12	17
Exacte wetenschappen en techniek ..	36	43
Landbouw	6	3
Medicijnen	15	14
Politieke en sociale wetenschappen.....	1	6
Rechten	17	9
Economie	13	8
TOTAAL	100%	100%

ter waarneembaar wanneer men de onderwijsprogramma's gaat vergelijken.

Wij vergelijken allereerst de opleiding aan de economische faculteit van Belgrado ⁶ met die van Rotterdam ⁷. Beide faculteiten zijn, zowel wat het totaal aantal studenten als wat het aantal studenten per lid van het wetenschappelijk korps betreft, van gelijke grootte. Belgrado heeft ook de grootste economische faculteit van Zuidslavië. Over de eerste twee jaar zien de verplichte onderwijsprogramma's (gemeten aan het gemiddeld aantal college-uren per week) er uit als in tabel 2 weergegeven.

² Macrinovic en P. Janic in *The economics of socialism*, Allen & Unwin, 1968.

³ Zie: Alec Nove: *The Soviet Economy*, hfdst. XI, Allen & Unwin, 1961.

⁴ Branko Horvat: *Towards a theory of planned economy*, Yugo Slav Institute of Economic Research. Beograd 1964.

⁵ Ook wanneer men er rekening mee houdt, dat mogelijk de statistische definitie van het begrip student in Zuidslavië ruimer is dan in Nederland, is het aantal economie-studenten hoog.

⁶ Gebaseerd op de studiegids van de economische faculteit van Belgrado 1966/1967.

⁷ Gebaseerd op de studiegids van de economische faculteit van Rotterdam 1966/1967.

Wat opvalt is de verhoudingsgewijs geringe rol die de inleiding in de economische theorie in Belgrado speelt. Wanneer wij *Das Kapital* buiten beschouwing laten is de verhouding tussen de hiervoor in Belgrado en Rotterdam bestemde college-uren 10 : 4. Tellen wij Marx erbij, dan wordt de verhouding 10 : 6½.

Het doctoraal programma in beide landen vertoont eigenlijk eenzelfde verschil. Zo zijn er in Belgrado 5 keuzerichtingen (economische planning, kwantitatieve economie, economische ontwikkeling, financieel-administratieve richting, internationale handel), maar het onderwijs in elke keuzerichting is geheel volgestopt met verplichte vakken. Ook hier valt het grote aantal — sterk uiteenlopende — vakken op. Wie zich bijvoorbeeld specialiseert in de richting internationale handel, heeft over een periode van twee jaar op zijn lijstje dertien vakken (bedrijfseconomie 2 uur⁸, economische planning 1 uur, financiering 2 uur, organisatie van de onderneming 1 uur, theorie van de internationale handel 3 uur, warenkennis 1 uur, economische aardrijkskunde 1 uur, bedrijfsadministratie 1 uur, wiskundige methoden 1 uur, marktanalyse 1 uur, handelsrecht 1 uur, toerisme 1 uur, verkeer 1 uur). Zoals men ziet zijn het weer goeddeels andere vakken dan die welke in de kandidaatsperiode werden gegeven. De doctoraalprogramma's in Rotterdam (en Nederland) zijn in vergelijking hiermee superspecialistisch.

De programma's van andere Zuidslavische faculteiten zijn anders van opzet. In de economische faculteit van Subotica (ter grootte van Tilburg) specialiseert men zich vanaf het eerste jaar in één van de drie richtingen handel, industrie of landbouw. In Osijek, Rijeka en Nis gelden weer ande-

re regelingen, maar het zoëven geschetste algemene kenmerk van een, in verhouding tot ons land, nogal geringe graad van specialisatie, zowel in het beginstadium als het eindstadium van de studie, lijkt ook daar op te gaan. Hoe méér vakken er echter in een opleiding worden, samengevoegd, hoe breder weliswaar de algemene vorming, maar ook hoe oppervlakkiger de notie van elk van de vakken.

Zo lijkt het dat de dualistische positie van de economische theorie, waarbij enerzijds wordt vastgehouden aan de gedachte dat voor een socialistisch land in beginsel andere theorieën zouden gelden dan voor een niet-socialistisch land, terwijl anderzijds theorieën worden geleend uit het Westen, in de opleiding van jonge academici, onder de geschetste omstandigheden, moeilijk duidelijk aan de oppervlakte kan komen.

Ten aanzien van de top-experts gaat het bovenstaande uiteraard niet op. Zij bevinden zich echter in een andere positie dan studenten. Hoewel lidmaatschap van de partij in Zuidslavië geen voorwaarde is voor het bekleden van de positie van hoogleraar, kan men zich moeilijk op de katheders hoogleraren met contra-revolutionaire opvattingen voorstellen. Een en ander kan wellicht geïllustreerd worden met een vraag, die wij in een bijeenkomst met enkele hoogleraren van de economische faculteit van Belgrado stelden, namelijk wat er zou gebeuren indien een student op een examen ernstige bezwaren tegen de marxistische ideologie kenbaar zou maken. De beantwoording van de vraag kostte duidelijk enige bedenktijd, maar kwam hierop neer dat deze student bij de desbetreffende hoogleraar zou slagen indien hij zijn zaken goed verdedigde, maar dat het niet zeker was dat alle collega's dit

TABEL 2.

Vergelijking studieprogramma's Belgrado en Rotterdam

Onderwijsvakken	Uren Belgrado	Uren Rotterdam
Politieke economie (Marx)	2½	0
Inleidende economie en bedrijfseconomie	4	10
Economische aardrijkskunde	1	1½
Boekhouden	1	0 à 1
Statistiek	1½	1
Wiskunde	2	½ à 1½
Sociologie	1	0
Talen	2	0
Economische geschiedenis	0	1½
Militaire training	2	0
Recht	1	2
TOTAAL	18	18½

beleid zouden volgen.

Toch lijkt het bijna onontkoombaar dat met het voortschrijden van de huidige ontwikkeling, d.w.z. een intensivering van de nog maar kort bestaande contacten met het Westen en de opkomst van een nieuwe generatie zich wetenschappelijk specialiserende academici, er een duidelijker afrekening dan tot nu toe met Marx als econoom zal plaatsvinden, waardoor de rol van Marx in de economische theorie verder zal worden teruggedrongen. Een en ander houdt niet in dat daarmee de monopolisering van de gehele marxistische ideologie wordt ondergraven. Er is immers ook nog Marx als de grote filosoof van de arbeid en in dit opzicht schijnt hij — ook in West-Europa — veeleer aan betekenis te winnen dan te verliezen.

Prof. Dr. J. Wemelsfelder

⁸ Gemiddeld aantal uren college per week over een periode van twee jaar.

Mededelingen

MANAGEMENT CONFERENTIES STICHTING PERSONEELBELEID

Ook gedurende het jaar 1969/1970 organiseert de Stichting Personeelbeleid — in samenwerking met het „Glacier Institute of Management” — weer enkele conferenties „Organisatie en Management”.

De inhoud van de conferentie concentreert zich rond de in het zgn. „Glacier Project” door Elliott Jaques en Wilfred Brown ontwikkelde nieuwe inzichten op het gebied van personeel en organisatie. De geboden stof is direct in de praktijk toepasbaar, o.m. bij analyse van de organisatie-

structuur, organisatie-ontwikkeling, beloning van midden- en hoger kader, management development.

De conferenties die gedeeltelijk in het Engels worden gehouden zijn uitsluitend bestemd voor directieleden en hoger kader; zij duren vijf dagen. Nadere inlichtingen worden verstrekt door het secretariaat van de Stichting Personeelbeleid, Telgen 13, Hengelo (O), telefoon: (05400) 1 32 53.

CURSUS BEDRIJFSBELEID

De Federatie van de Katholieke en Protestants-Christelijke Werkgeversverbonden organiseert dit jaar een Cursus Bedrijfsbeleid, die tot doel heeft directieleden, toekomstige directieleden en staffunctionarissen een wetenschappelijk verantwoorde en aan de praktijk getoetste bijvorming te geven.

De lessen worden verzorgd door hoogleraren, in het bedrijfsleven werkzame deskundigen en medewerkers van het secretariaat van de Federatie van de Katholieke en Protestants-Christelijke Werkgeversverbonden.

De cursus vangt aan op woensdag 1 oktober a.s. en bestaat uit 16 bijeenkomsten (waarvan 1 excursie), waarin telkens twee onderwerpen op het gebied van bedrijfs- en personeelsbeleid worden behandeld. De bijeenkomsten worden gehouden elke veertien dagen op woensdag in het gebouw van Bureau Mr. Dr. B. J. M. van Spaendonck, Reitseplein 1, Tilburg, van 14.30-19.45 uur, onderbroken door een gezamenlijke koffiemaaltijd.

Aanmelding kan geschieden bij het secretariaat van de Federatie van de Katholieke en Protestants-Christelijke Werkgeversverbonden, Scheveningseweg 52, Den Haag (tel. 070-51 40 71, toestel 39, de heer A. N. J. Veenhuizen). Nadere inlichtingen worden desgewenst gaarne verstrekt.

ECONOMISCH-STATISTISCHE DAG 1969

Op 23 september a.s. wordt door de Economische Sectie van de Vereniging voor Statistiek een Economisch-Statistische Dag georganiseerd. Het programma valt in twee delen uiteen:

— Ochtendprogramma over economische modellen voor regio's, met voordrachten door:

Dr. D. R. Borchers: „Socio-economic development programming — its uses and limitations as a tool for public policy formation”; en

Drs. M. L. Middel: „Some observations on regional models”.

— Middagprogramma over de rol van het persoonlijk waarschijnlijkheidsoordeel bij het nemen van beslissingen, met voordrachten door:

Drs. J. A. Hartog: „Het subjectief oordeel als hulpmiddel bij het kiezen van de optimale strategie”; en

Drs. A. J. Schoorlemmer: „Selectie van aandelen en economische ontwikkeling”.

De voordrachten en discussies zullen plaatsvinden in het Oudemanhuispoortcomplex van de Universiteit van Amsterdam. Voor belangstellenden, ook buiten de kring der V.V.S., zijn nadere inlichtingen en een folder (tevens toegangsbewijs) te verkrijgen op het secretariaat van de Economische Sectie, p/a Nieuwe Doelenstraat 16-18, Amsterdam (C.), tel: (020) 21 78 78, toestel 3388.

EUROPESE MARKETING CONFERENTIE

Op dinsdag 23 september a.s. zal in het Nederlands Congresgebouw te Den Haag een studiedag worden georganiseerd over de „Europese markt”. Het Nederlands Centrum van Directeuren (NCD) en het Nederlands Instituut voor Marketing (NIMA) hebben een aantal Europese experts uitgenodigd te spreken over enige belangrijke aspecten van de Europese markt voor consumentengoederen.

Men treft onder de sprekers o.m. aan: Prof. W. William-Olsson uit Zweden, die een cartografische presentatie van de Europese markt geeft; Dr. Léon Desplanques uit Parijs en Franz Link uit Neurenberg, die respectievelijk spreken over het consumptiepatroon voor voedingsmiddelen en textiel in de EEG en de markt voor huishoudelijke apparaten in de Duitse Bondsrepubliek. Mr. C. G. Barnasconi (Van den Bergh & Jurgens) brengt een case-story mee over de distributie van margarine in de EEG. Dr. James Jefferys behandelt de veranderingen in het distri-

butiepatroon in Europa en trekt lijnen naar de toekomst.

Kosten deelname: f. 60 p.p. voor leden NCD, NIMA en NIVE, f. 75 p.p. voor niet-leden. Voor simultaanvertaling in het Nederlands wordt gezorgd. Verdere inlichtingen bij de NCD, Van Eeghenstraat 86, Amsterdam, (020) 73 95 51, of NIMA, Parkstraat 18, Den Haag, (070) 61 43 91.

Economisch-statistische berichten

Evenals vorige jaren heeft ook nu het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf voor een aantal branches in detailhandel en ambacht voorlopige, halfjaarlijkse cijfers gepubliceerd over het omzetverloop. Men dient bij een bestudering van deze cijfers wel te bedenken dat de berekende wijzigingspercentages betrekking hebben op de *geldomzetten*, in 1969 bovendien *inclusief BTW*.

Zoals de hier gereproduceerde tabel laat zien, zijn de grootste omzetvermeerderingen in het eerste halfjaar 1969 (t.o.v. de overeenkomstige periode van 1968) vooral te constateren in de kantoorboekhandel (+ 14%) en bij de kruideniers-zelfbedieningszaken (+ 11%). Belangrijke daling gaf de sector woningtextiel en meubelen te zien (— 7%). Dat laatste zal echter in niet onbelangrijke mate veroorzaakt zijn door vervroegde aankopen in de laatste maanden van 1968, als anticipatie op de verwachte prijsstijgingen na invoering van de BTW. Dat blijkt ook wel uit het feit, dat in het tweede halfjaar van 1968 t.o.v. de tweede helft van 1967 een omzetstijging in deze branche van liefst 27% werd gerealiseerd.

Wijzigingen in de geldomzetten (in %) van de deelnemers aan de omzetstatistiek van het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf, branchegewijs gerangschikt

Branches	1967 t.o.v. 1966	1968 t.o.v. 1967	1968 t.o.v. 1967		1969 t.o.v. 1968		
			1e half- jaar	2e half- jaar	1e half- jaar a)	2e kwar- taal a)	
Voedingsmiddelen:							
aardappelen, groenten en fruit	+ 2	+ 4	+ 1	+ 7	+ 9	+ 8	+ 9
bakkers	+ 7	+ 5	+ 8	+ 2	+ 6	+ 5	+ 8
kruideniers: bedieningszaken	+ 5	+ 5	+ 6	+ 5	+ 4	+ 4	+ 5
zelf bedieningszaken	+ 10	+ 9	+ 9	+ 9	+ 11	+ 12	+ 10
melk en zuivelproducten	+ 5	+ 5	+ 6	+ 5	+ 5	+ 4	+ 5
slagers	+ 4	+ 4	+ 5	+ 4	+ 8	+ 8	+ 9
Genotmiddelen:							
alcoholhoudende en alcoholvrije dranken	+ 8	+ 2	+ 4	+ 1	+ 3	— 2	+ 8
banketbakkers	+ 4	+ 4	+ 4	+ 5	+ 2	+ 2	+ 2
tabaksartikelen	+ 6	+ 4	+ 2	+ 5	+ 7	+ 7	+ 3
Duurzame consumptiegoederen:							
boekhandel	+ 10	+ 12	+ 9	+ 14	+ 4	0	+ 8
kantoorboekhandel	+ 6	+ 11	+ 10	+ 11	+ 14	+ 13	+ 16
boek- en kantoorboekhandel	b)	b)	b)	b)	+ 9	+ 9	+ 10
goud, zilver, juwelen en uurwerken	+ 3	+ 6	+ 7	+ 6	— 2	— 8	+ 3
opticiens	+ 7	+ 9	+ 9	+ 8	+ 9	+ 6	+ 12
goud, zilver enz. + optiek	b)	b)	b)	b)	+ 5	+ 3	+ 7
huishoudelijke artikelen	+ 5	+ 6	+ 5	+ 6	— 3	— 6	0
schoeisel	+ 6	+ 5	+ 1	+ 9	0	— 8	+ 5
textiel	+ 2	+ 6	+ 1	+ 10	— 1	— 8	+ 5
woningtextiel en meubelen	+ 5	+ 15	+ 3	+ 27	— 7	— 16	0
Overige branches:							
drogisten	+ 13	+ 6	+ 8	+ 4	+ 4	+ 3	+ 5
parfumerieën (speciaalzaken)	+ 15	+ 5	+ 6	+ 4	+ 5	+ 1	+ 8

a) Voorlopige cijfers.
b) Niet bekend.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

De Staatskas bevatte 11 augustus f. 64 mln. en vier dagen later moest het Ministerie van Financiën ruim f. 300 mln. aan de gemeenten uitkeren op grond van de maandelijkse betaling. Wél boekte het Rijk in de 18 augustus geëindigde week een batig saldo in het lopende verkeer, doch om aan de verplichtingen te kunnen voldoen moest opnieuw een beroep op de Nederlandsche Bank worden gedaan. De post „Wissels enz. door de Bank gekocht” liep met f. 145 mln. op. Het overschot van betalingen boven ontvangsten van de Staat kwam de bankkassen ten goede, die bovendien profiteerden van het verder teruglopen van de bankpapiercirculatie, terwijl bovendien nog voor f. 147 mln. aan valuta's aan de centrale bank werd verkocht. Dat de banken in staat waren de voorschotten in rekening-courant, opgenomen bij de Nederlandsche Bank, van f. 821 mln. tot f. 352 mln. te doen dalen, wordt begrijpelijk.

Wanneer men de kredietverlening der handelsbanken over het tweede kwartaal vergelijkt met die over de eerste drie maanden, ziet men belangrijke wijzigingen. De vorderingen op het Rijk namen van januari t/m maart met slechts f. 44 mln. toe, in het tweede kwartaal met f. 582 mln. Bij de lagere overheid voltrok zich de omgekeerde ontwikkeling. In het eerste kwartaal moesten de gemeenten een beroep op liquiditeitschepping doen, in het tweede kwartaal vond een inkrimping plaats, die de toeneming van het eerste kwartaal meer dan compenseerde. Over het eerste halfjaar droeg de overheid alleen al in het financiële verkeer met de handelsbanken f. 495 mln. bij tot de uitbreiding van de geldcirculatie.

Bij de kredietverlening aan de private sector moet een sterke expansie worden vastgesteld. Kort en middellang krediet tezamen werden in het eerste kwartaal met f. 264 mln. uitgebreid, in het tweede kwartaal met f. 843 mln. Hiertegenover zijn de banken bezig hun kapitaalmarktbeleggingen te verminderen.

KAPITAALMARKT

Verdere stijging van de rente kenmerkt de ontwikkeling op de kapitaalmarkt. Het effectieve rendement van langlopende Staatsleningen is op $7\frac{3}{4}\%$ aangekomen. Industriële obligaties hebben thans rendementen, die in de regel boven de 8% uitkomen. De hypotheekbanken hebben de

afgifte van $7\frac{1}{2}\%$ pandbrieven moeten staken en proberen nu met 8% schuldbrieven tegen $9\frac{1}{2}\%$ en zelfs 9%, hetgeen een effectief rendement van resp. 8,09% en 8,22% oplevert, nog middelen uit de markt af te tappen.

De hoge en stijgende kapitaalmarktrente enerzijds en de vrees dat de oververhitte economie in vele landen toch eens een keer zal omslaan anderzijds verklaren de aarzelen-de stemming voor aandelen op de beurs, met in het algemeen en met vrij grote regelmaat afbrokkelende koersen.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1963 = 100)	30 dec. 1968	H. & L. 1969	15 aug. 1969	22 aug. 1969
Algemeen	121	130 — 108	111	113
Internationale concerns	127	138 — 113	117	120
Industrie	119	129 — 107	109	111
Scheepvaart	89	94 — 80	81	81
Banken en verzekering	98	127 — 97	106	110
Handel enz.	122	133 — 105	105	108

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹			
Kon. Petroleum	f. 182,90	f. 165,25	f. 167,90
Philips	f. 59,40	f. 62,70	f. 61,95
Unilever, cert.	f. 125,30	f. 98,45	f. 99,75
Zout-Organon	f. 181,60	f. 137,15	f. 145,20
Hoogovens, n.r.c.	f. 101,80	f. 100,05	f. 103,30
A.K.U.	f. 123,20	f. 115,15	f. 121,15
AMRO-Bank	f. 61,20	f. 55,—	f. 54,40
Nat. Nederlanden	f. 72,70	f. 85,90	f. 90,—
K.L.M.	f. 212,—	f. 192,—	f. 194,—
Robeco	f. 243,30	f. 236,—	f. 238,40

New York			
Dow Jones Industrials	945	821	837
Rentestand			
Langlopende staatsobligaties ²	6,63	7,71	7,75
Aandelen: internationales ²	3,4		
lokales ²	3,9		
Disconto driemaands schatkist-papier	5	6	6

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

Vraag eens proefnummers aan
voor uw kennissen
die „E.-S.B.” nog niet kennen